

Загоруй Галина

**ДО ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД
ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ ТА
ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ**

Проблему політичної нації уперше до обговорення поставили діячі “щасливої революції” в Англії XVII ст. Саме ж поняття “політична нація” увів до науково-дослідницького обігу К.Реннер наприкінці XIX ст. (перший варіант книги “Нація і держава”, 1898 р.). За часів СРСР поняття “не працювало” ані в теоретичних дослідженнях, ані на практиці. Поняття “етнополітична нація” введено до обігу І.М.Варзар усередині 90-х років XX ст.¹, але й десять років опісля воно у науковому вжитку ще “працює” не на повну силу.

Завданням своєї статті ставимо а) виявлення логіки співвідношення понять “етноісторична нація”, “політична нація” та “етнополітична нація”; б) визначення суто політологічного змісту цих понять і, зрештою, в) кристалізація сенсово-політичних ролей усіх цих трьох соціополітичних суб’єктів. Одразу ж визначимо “локус буття” цих етносуб’єктів: етноісторична нація є вищою стадією соціоцивілізаційного змужніння будь-якого народу-етносу і, отже, існує як у моноетнічних, так і в поліетнічних країнах. Політична нація є синтезом активних і конструктивних сил усіх дорослих верств етноісторичної нації, а етнополітична, будучи подібним же синтезом, може існувати лише в багатонародному суспільстві.

Спочатку зосередимося на короткій історіології питання вже за часів пострадянських. Етноісторична нація – це іносказання вищої стадії соціоцивілізаційного зростання будь-якого народу як етноісторичної спільноти. Їй передують соціоцивілізаційні стадії роду, племені та народності. Політична

нація – синтез політично активних представників усіх зазначених етноісторичних стадій. Цариною їхньої політичної активності є соціополітичні процеси, акції та кампанії (найчастіше соціумотворчі та державотворчі). Етнополітична нація є синтезом політично активних людей – представників нетитульних, “меншинських народів-етносів” даної багатонародної країни. Якщо етноісторична нація є кількісно-демографічною категорією, то політична нація – політичною категорією.

Незалежна політична історія України розпочалася ледь не з цього теоретико-політологічного виміру, і одразу ж застрягла у тенетах чисто кількісно-демографічних підходів. На жаль, тон був заданий зверху. Виступаючи у січні 1993 року в Ізрайльському парламенті, Л.М.Кравчук зазначав: усі етноменшинські народи країни разом із титульними українцями “складають одну політичну націю – український народ”².

Передумовою конституювання усіх трьох зрізів нації є розгортання в якійсь країні процесу націєтворення (націогенезу), – бо ж саме через нього йде формування єдинокраїнового етномасиву людей, які населяють дану територію. З-поміж середовища цих активних людей мало-помалу викристалізовується політична еліта, яка самоорганізовується з обґрунтованими політичними ідеями, теоріями, пропозиціями, які є носіями мудрості, досвіду, знань нації, що вони представляють.

Націогенез як духовний феномен являє собою єднання навколо певної консолідуючої ідеї. На якомусь етапі ця ідея “матеріалізується” у масовий рух людей, – і в даній країні розгортається націогенез як політичний процес. Про його життєдайність свідчать такі фактори, як: 1) виникнення початків громадянського суспільства із середовища середнього класу; 2) утворення і функціонування громадських інституцій, релігійно-культурних товариств і організацій; 3) формування політичної держави, яка проявляє здатність прислухатися до усіх соціальних у тому числі й етноісторичних верств, не вирізняючи якусь окрему з них над іншими; 4) перехід економіки на товарно-ринкові засади; 5) розвиток освіти і культури в усіх

регіонах країни, зокрема і в місцях розселення етнічних меншин; 6) заходи з запобігання міжетнонаціональних конфліктів; 7) дотримання прав людини та етнонаціональних меншин.

Але всі ці чинники не створять нам ані етноісторичну націю взагалі, ані, тим більш, політичну. Потрібні велика політична воля та висока загальнополітична культура, і зокрема, культура міжетнічних взаємин. Перефразовуючи В.Липинського, можна сказати: якщо ми не збудуємо нації, – то ніхто, крім нас, її не збудує. “Нація – це реалізація хотіння до буття нацією, – писав В.Липинський. – Коли нема хотіння, виявленого у формі ідей, – нема нації”³. Класик зосередив увагу лише на феномені політичної волі громадян, що прагнуть стати єдиною цілісною етноісторичною нацією. Тут, однак, викристалізовується “другий бік медалі”, – “ідеальнісна одежа” тої волі – політична ідея. Етноісторична нація, на нашу думку, може й обійтися без такого “другого боку медалі”, а політична та етнополітична нації – аж ніяк. Підійдемо до суті питання дещо здаля.

Як вже зазначалося, найвищою стадією розвитку якогось народу на стадії нації є утворення єдинокраїнової політичної нації, яка стає реальним виразником політичної волі усіх активних громадян в поліетнічному суспільстві. Основними її ознаками є: розвинене громадянське суспільство; свобода слова та дотримання прав людини і громадянина; функціонування політичних партій (у тому числі й утворених на етнонаціональній основі); існування високопрофесійної політичної еліти та конкурентоспроможних лідерів партій та об’єднань; висока політична культура громадян та особливо політичних лідерів.

Як відомо ще від Гегеля (“Феноменологія духа”, 1807 р.), усі мислимі історико-соціальні спільноти консолідуються зазвичай довкола якоїсь ідейної цінності чи значимого для них ідеального феномена. В нас вже багато та ясно написано і сказано про роль національної ідеї у суспільному поступі лише політично вільної країни. Маємо уточнити й свій підхід до питання. Національну ідею (яким би змістом хто не наповнював

це поняття) ми схильні корелювати з етноісторичною нацією. Політичну націю вважаємо за доцільне корелювати з будь-якою політичною ідеєю загальнокраїнового значення (скажімо, “українська мрія” Л.М.Кравчука або ідея В.А.Юшенка “Україна – субрегіональний центральноєвропейський лідер”⁴). Іншосенсова колізія вимальовується навколо етнополітичної нації. Як така, вона може виникати та успішно життєдіяти лише в багатонародній (поліетнічній) країні, а тому й корелюватися із такою ідеєю, яка “синтезує” кілька зрізів соціально-політичного буття країни. Висунемо припущення: стрижневою політичною ідеєю для української етнополітичної нації, що лише конституюється, могла б бути етнорегіональна консолідація навколо пропозиції Л.Д.Кучми щодо створення в Україні бікамерального (двопалатного) парламенту. Її соціально-політичний зміст аніскільки не зістарився. Адже ж малося на увазі, що палата регіонів повинна була “забезпечити надійне представництво територій України”, “суттєво поліпшити ситуацію з регіональним представництвом інтересів регіонів України в законодавчому органі”⁵.

Формування етнополітичної нації мало б розпочатися ще з часу проголошення наприкінці 1991 р. державної незалежності України. Але, незважаючи на самодостатні законодавчі підстави (прийняття Конституції України, Законів “Про національні меншини в Україні”, “Про мови” та інші нормативно-правові акти 90-х років), її формування ще й п’ятнадцять років опісля переживає “дитячий період”. Провідними виразниками ідей і етноісторичної, і політичної, і етнополітичної націй є еліта, це та часточка людей, яка володіє знаннями та політичною волею, здатна гідно представити народ у вищих органах політичної влади. Еліта може бути різною, але в політичній нації вона має володіти великим потенціалом до життя, високими моральними цінностями та здоровим прагматизмом у діях. Її провідники виходять із представників етноспільнот і визрівають, здебільшого, у політичних партіях та громадських організаціях.

Багато етнічних спільнот мають свої політичні утворення, входять до блоків політичних партій та є репрезентантами своєї нації в парламенті. Погляньмо на склад нашого нинішнього парламенту та уряду: чільне місце посідають якраз представники етнонаціональних меншин (молдавани І.Попеску і В.Цушко; поляки М.Рудьковський і І.Осташ; угорці М.Товт і В.Балога; кримські татари М.Джемільов і Р.Чубаров; євреї Ю.Звягільський і Ю.Йоффе; греки М.Тахтаров і М.Поживанов; німці В.Лінк і В.Пауль; росіяни В.Янукович, О.Мороз; поволзькі татари Р.Ахметов і М.Мустафаєв та ін.). Тобто, одні етнічні меншини є більш здатними до творення своєї політичної еліти, інші – менш здатними. Причина цього чи то в політичній ментальності та характері, чи то в потенціалі нації до свого розвитку. Тобто, якщо розглядати національні меншини в горизонтальній площині, то не завжди може виявитися рівномірний розвиток меншини: одні не тільки випереджають інших за темпами свого розвитку, але й намагаються нав'язати своє бачення ситуації іншим етнічностям.

Майбутнє етнополітичної нації залежить від політиків, які здатні консолідувати навколо якоїсь стрижневої політичної ідеї всіх зрілих громадян своєї етнічності. Елементарна політична відповідальність вимагає від етнонаціональних лідерів припинити спекуляції на тому, що розділяє українське суспільство, і сконцентруватися на тому, що його консолідує. Формування етнополітичної нації можливе, переважно, за умов утворення своїх етнополітичних партій “як специфічного елементу єдинодержавної політичної нації у багатонародній країні”⁶, внесення зміни законодавства про вибори народних депутатів України, перехід від пропорційної електоральної основи до квотного представництва етнічностей у парламенті, адже наша країна складається з третини етнонаціональних меншин, багато з яких досягли вищої соціально-цивілізаційної стадії зростання поряд з титульною, українською нацією. Тому політика вказівок “згори донизу” не підходить для творення етнополітичної нації; не є творчим і нав'язування титульною нацією

своїх політичних переконань меншинам, типу політичного режиму, моделі “місцевого” громадянського суспільства, етнокультурних цінностей, зовнішньополітичних орієнтацій тощо. Бо ж у протилежному разі маємо очікувати лише на негативно-дифузний підсумок роздвоєння єдиного в політичному мисленні і поведінці “меншинських народів”, “негативістських реакцій” на їх будь-які “зовнішні впливи”, перетворення ареалу їх проживання на конфліктогенні “бунтуючі регіони”. Із соціального ж середовища “бунтуючих” етнорегіонів на адресу державного центру буде направлятися дедалі менше і менше якісних “бойових штиків” до складу загальнокраїнової етнополітичної нації⁷.

Якщо з фізичної точки зору масив зрілих та активних “титульників” – загалом та у цілому – збігається із масивом політичної нації, то масив етнополітичної нації є “збірним” феноменом. В його формуванні надто значущою є роль титульного народу-етносу країни. Він має право виступати провідним суб’єктом здійснення політики, рекомендувати “меншинським народам” своє бачення політики. Але саме “рекомендувати”, а не “нав’язувати”, а тим більше – не “диктувати”. Лише у такому “підсумку” протягом, як правило, тривалого періоду співробітництва народів в даній країні – навкруги і на базі титульного народу – виникає єдинодержавна і етнополітична нація”⁸.

Процес націогенезу – поступового формування етнічної (історичної, і політичної і етнополітичної нації) – синтезується у феномені політичного громадянина. Абстрагуючись від деталей, підсумовуємо: на формування української етноісторичної нації працювало кілька століть, і це історичне завдання можна вважати реалізованим; на формування “єдинокраїнової” політичної нації працює лише епоха державно-політичної незалежності, і цей процес далеко ще не завершено. Щодо процесу формування етнополітичної нації зауважимо таке: він розпочався давно, ще у надрах Високого Середньовіччя і триває й досі, так “у принципі” ніколи й не завершуючись. Чим більше в суспільстві стане активних політичних громадян (особливо

свідомих політичних виборців і платників податків), – з тим більшою упевненістю щоразу можна буде констатувати, що й саме суспільство є дедалі політично зрілішим та загартованішим. Бо ж це щоразу засвідчує безперечний факт: усі три “зрізи” нації – етноісторичний, політичний і етнополітичний – існують в наявній зрілості і працюють на соціально-економічне прогресування країни.

---

¹ *Варзар Іван*. Держава і народ-етнос у політичному дискурсі. – Із контекстів минулих літ. – Книга І. – К., 2003. – С. 301–303.

² Виступ Президента України Л.М.Кравчука на засіданні Кнесету Держави Ізраїль // *Еврейские вести*. – 1993. – № 2 (22). – Январь.

³ Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького; Редкол.: *Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін.* – К., 1996. – С. 97.

⁴ *Ющенко В.А.* Вітальне слово: Учасникам міжнародної наукової конференції // *Еліти і цивілізаційні процеси формування націй*. – У 2-х томах. – Том 1. – К., 2006. – С. 3–4.

⁵ Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України. На всенародне обговорення”. – К., 2003., – С. 6, 72.

⁶ *Варзар І.М.* Співвідношення соціального та етноісторичного начал у побудові і функціонуванні політичної нації // *Еліти і цивілізаційні процеси формування націй*. – У 2-х томах. – Том 2. – К., 2006. – С. 92.

⁷ *Варзар Іван*. Держава і народ-етнос у політичному дискурсі. – С. 404.

⁸ Там само. – С. 301.